

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIX. évf.

Mártius—Április. 1894.

2-ik füzet

Adalékok a keleti nyelvek, irodalmak és utazások történetéhez,

— hazai történetünkre s nemzeti irodalmunkra való vonatkozással. —

A görögkeleti s nyugati (római kath.) egyház közti különbség igen régi időkre vezethető vissza s csiráiban megvolt már a kereszténység első felvirágzásakor. A keleti s nyugati népek ethnikus jellege, szellemi látkörök, s politikai okok működték közre e különbség kifejtésére, a hézag kiszélesítésére, melyet az egyeztető törekvések kiegyenlíteni s betölteni nem tudtak. A keletiek élénk képzelete népszellemöknek egyik fővonása, a mely az érzékletet másképpen veszi fel, s adja vissza, mint a nyugati népek nehezebb szárnyalású képzelete. A különbség nem is annyira a tények és tantételek, mint inkább a képies kifejezések értelmezése s az egyházi szertartás külsőségei körül forog s a képzelet épp e vezető közegben repülhet legszabadabban. A két egyház egymástól való elszakadását nagyban előmozdította a római püspök és konstantinápolyi pátriárkha közt fenforgott vetélkedés, mely hova tovább, mind jelentékenyebbé lett. II. Felix római püspök 484-ben a konstantinápolyi pátriárkhat egyházi átok alá fogta, a mi a régi viszályt még jobban elmérgesítette. Az állás, melyet a két egyház a szentlélek származásának kérdésében egymással szemben elfoglalt, a kettő közt egy nagyfontosságú hittani különbséget támasztott, pedig Pál apostol a galatziabeliekhez intézett levelében nyilván mondja: Mivelhogy pedig fiak vagytok, kibotsátotta Isten az ő fijának lelkét (τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ ἀδικοῦ) a ti sziveitekbe, ki ezt kiáltja: „Abba, *azaz*, Atya“ (I. a IV. r. 6. v.-ben) s János evangeliumában Krisztus urunk így szól: „Mikor pedig eljövend ama vigasztaló (ὁ παράκλητος) kit én botsátok néktek az Atyától, az igazságnak Le'ke (τὸ Ἅγιον τῆς ἀληθείας), ki az Atyától származik, az bizonyoságot téssen én rólam“ (XV., 26). Az ujonnan megkeresztelkedett dunamelléki Polgárország is a két egyház közt való vetélkedést nem kis mértékben gyarapította, a melynek egyik fő előmozdítója a tudós *Photios* pátriárkha volt (820—891), a ki a nyugati egyházat ama tanáért keményen elítélte, melyet a szentlé-

leknek a fiútól való származásáról vall, ugyszintén a szombati bőjtért stb. VIII-dik János pápa e súlyos vádakon felindulva 881-ben Photios ujjlag egyházi átkával sujtotta. Basilios császár fia *Leo*, kinek Photios tanítója volt, volt tanítóját egyházi méltóságától megfosztotta s 886-ban klastromba záratta. Egy későbbi évszázban a keleti egyház nagyemlékü főpapját szentjei sorába igtatta. Másfél százévvvel később *Mikhael Kerularios* patriárkha Photios vádlevelét még újabb vádakkal toldotta meg, mire IX. Leo pápa őt 1054-ben átok alá vetette, ez pedig a pápai bullát elégette s az anathemát anathemával viszonzta.

Nemcsak a Gyulák által kormányzott Erdélyben, hanem, a mint láttuk, az *Akhtum* (*Ochtum*) birta területen is gyökeret kezdett verni a görög egyház, melynek *Akhtum* hive volt. Ez a tartomány a Kőröstől a Dunáig terjedt. Akhtum a szent keresztséget *Widdin* (*Budin*) városában vette fel a Duna partján s jutalmul a byzánti birodalomhoz való ragaszkodásáért, a byzántiak segítségökkel támogatták: „accepit autem potestatem a Graecis“, mint a hogy a „Vita S. Gerhardi“ 10-ik fejezetében olvassuk. ¹⁾ Hierotheus püspökről, ki, a mint fennebb láttuk, Gyulát Erdélybe kísérte s a keresztény egyház itteni szervezetének alapját vetette meg, *Cedrenus* szól „historiarum compendium“-ában (I. a bonni kiadás II. 328-ik lapján). *Csanád* Achtumnak fővezére, kitől vette nevét Csanádmegye s Csanád városa, még pogány volt s *Achtum*-nak, noha keresztény volt, mint Gellért életében olvassuk, hét neje vala. Csanád (régén *Sunádnak* irták) városában Achtum görög klastromot alapított, mely ott egész 1030-ig fennállott. Achtumot vezére Csanád éjjel támadta meg s legyőzte, fejét a királyhoz küldötte, kitől ezen győzelemért Achtum minden jószágát ajándékba nyerte. ²⁾ Béla király névtelen jegyzője az itt elmondottakról így ír: „Terram uero que est a fluuio mor(u)s usque ad castrum urscia praeoccupauisset quidam dux nomine glad, de bundyn (*Viddin*) castro egressus adiutorio cumanorum, ex cuius progenie ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore Sancti regis Stephani Sunad filius dobuca nepos regis in castro suo iuxta morisium (*Maros*) interfecit, eo quod predicto regi rebellis fuit in omnibus. Cui etiam predictus rex pro bono seruicio suo, uxorem et castrum ohtum cum omnibus apendiciis suis condonauit. Sic enim

¹⁾ Endlicher Mon. Arp. 214 s kk. II. L. dr. Kaindl R. F. Beiträge zur ältern ungarischen Geschichte“ cz. munkája (Bécs 1893) 3-ik lapján.

²⁾ J. Kaindl id. műve 6-ik lapján s Budai Ferencz „Polgári Lexicon“-át a *Csanád* név alatt.

most est bonorum dominorum suos fideles remunerare ; quod castrum nunc Sunad nuncupatur“ (I. Mátyás Florián kiadása 12—13 lapjain). Mikor 1030-ban dicső emlékü I. István király Gellértet csanádi püspökké tette, Csanád különböző helyekről tizenkét szerzetest hozott magával, hogy az általa birt területen Gellértnek a tanításban s keresztelésben segítségére legyenek. „Ezeket — írja Budai Ferencz az id. helyen — először az orodi, vagy a mint már ma hibásan hívják, glogováczi klastromba szállította, azután a csanádi klastromból a görög apáтурat, a mellette volt kalugyerekkel, vagy görög barátokkal együtt Orodra vitte, helyökből Orodról elhozatta Csanádra a fennevezett tizenkét barátot.“ Az itt közlött adatokból jeles tudósunk Bod Péter — mint Kaindl helyesen jegyezte meg — igen messze menő következtetést vont, midőn ama nézetének adott kifejezést, hogy a magyarok a pogányságból a keleti egyház kötelékébe léptek: (Omnes) Hungaros temporibus Geizae et Stephani, non religionem Romano-Catholicam prouti nunc se habet, verum ritus Graecos, cum gentilismo renunciarent, esse amplexos¹⁾ Gyulát sz. István 1003-ban legyőzvé, tartományát elfoglalta s alattvalóit a nyugati egyház keblére térítette; Achtum legyőzetése több nehézséggel járt s néhány évvel később (valószínűleg 1008-ban) történt. Kaindl azon nézetben van, hogy *Romualdus* tanítványai²⁾ Magyarországon nem annyira a pogányok, mint inkább a görög keleti valláson levők térítését tervezték volna; ezt állítja, de semmivel sem bizonyítja. Hunfalvy Pál „*Nigra Ungria*“ alatt Erdélyt értette s ez már Katona István véleménye volt, a ki vonatkozással azokra, a miket *Ademar Chabaniensis* története III-ik részében mond, megjegyzi, hogy midőn *Ademar Ungria Nigra*-t ír, rosszul nevezi így Erdélyországot: „*Transsilvaniam male sic appellat*“. A kiewi krónika a kazarokat *ugre bielii* „fejér ugroknak (I. Nestor, Schlözernél, II. rész 114-ik lapján) s alább a magyarokat *fekete ugroknak* nevezi. De itt azt kérdehetjük, hogy minő magyarokat nevez így? Büdinger szerint *Achtum* magyarjait s *Kaindl* e kérdést illetőleg Büdinger nézetét osztja.³⁾ Querfurti Bruno „*Vita quinque fratrum*“ czimű munkájában írja, hogy *Regensburgból* kelet felé, illet. a keleti részekbe hajón⁴⁾ utazott a fekete magyarokhoz, a kiknek sikertelenül hirdette Isten szent igéjét. (L. az eredeti szöveg következő szavait: „*Nigris Ungris, quo tunc versus in partes orien-*

1) L. „*Hist. Hungarorum ecclesiastica*“ (1888), I. k. 108-ik lapján.

2) L. „*Damiani vita Romualdi*“ (Mon. Germ. SS, IV., 853).

3) L. az id. m. 32. lapján.

4) Tehát a Dunán le.

tis navim conscendi, sinistro opere et infirmo humero evangelium portare cepi“). S hozzá teszi, hogy utazásai közt folyton azt mondotta magába: „Szememnek álmodni nem engedek s halántékomnak nyugalmat nem adok, míg Krisztust meg nem találtam“.¹⁾ Ha Achtum tartományánál a Dunán lejjebb ment volna Bruno, a besenyők közé jutott volna, kikhez 1007 után csakugyan ment is, mint a hogy II. Henrikhez írt leveléből tudjuk, a melyben írja, hogy miután a magyarok földjén hiába töltötte idejét, a besenyőkhöz vette útját, a kik a legvadabb pogányok: *Certe dies et menses iam complevit integer annus, quod ubi diu frustra sedimus. Ungros demisimus, et ad omnium paganorum crudelissimos Pezegnoos, viam arripimus“*.²⁾

A kazar nép egyik részét a fekete kazarok alkották, mint a hogy *Istakhri* s más arab geographus munkájából tudjuk, ezek nevével a kiewi krónika a magyarokat abból az okból nevezte, mert ezek velek egyesültek. A magyarokhoz, tudvalevőleg még mielőtt az új hazát elfoglalták volna, a kazar népből kivált *kabarok* csatlakoztak, az Achtum fekete magyarjai alatt tehát más nemzetiséget nem érthetünk, mint a kabarokat.

A keleti római birodalommal István viszonya azóta javult meg, hogy a besenyőkben úgy Magyarország, mint a byzánti birodalom közös ellenségét látta. A görög-besenyő háborúról *Kedrenos* szól. (l. II. 483.) — István király unokatestvére *Szár László* orosz hercegnőt vett nőül s ennek három fia: *Endre, Béla s Levente* nevet viselt. Sz. István a velencei Orseolo nemzetségből származott öcsécét, Pétert azért, mert inkább bizott hitbuzgóságában s a nyugati egyházhoz való tántorithatlan hűségében, Szár László fiainak mellőzésével, az uralkodásban utódjának fogadta s a három herceget, kiket ez a mellőzés mélyen sértett, Csehországba száműzte. Onnan Béla Lengyelországba ment s nőül vette Kázmér fejedelem testvérét, Endre és Levente Thuróczi szerint elébb a kúnok közé s aztán Oroszországba mentek, hol előbbi Jaroszláv orosz fejedelem *Anasztázia* nevű leányát nőül nyerte. Jaroszlav azon I. Wladimir unokája volt, a ki 989-ben kereszténynyé lett s a pogányok főbálványát *Perunt* Kiew városában a Dneperbe dobatta. Jaroszlav uralkodása után (1019--1054) az orosz birodalom részhercegségekre oszlott s ez az állapot egész a mongol uralkodás idejéig tartott.

¹⁾ „Hec dicens in corde meo: non dedero somnum oculis meis nec requiem temporibus meis, donec inveniam Christum“.

²⁾ Bielowski, Mon. Pol. hist. 1. 224. l. Kaindl R. F. id. m. 29. lapján.

Péter ellen Magyarországon Ába emberei szövetségbe az erdélyi Gyula fiaival s azokkal, kiknek az volt fő ohajtások, hogy Szár László egyik fia választassék meg királynak. A magyar hercegek engedtek a meghívásnak s nem sokára haza tértek, hogy az érdekekben megindult országos mozgalomban részt vegyenek. Azok, kik az ősök vallását az országban uralkodóvá tenni ohajtották, alkották a magyar hercegek pártjának javarészét; ezeknek egyik vezére *Vatha* nevű főember volt, a kiról a Markus krónika így szól: „Az első a magyarok közt, ki magát az ördögöknek felajánlotta, egy *Vatha* nevű volt Belus várából, a ki (pogánymódra) leberetválta haját és fején csak annyi haját hagyott meg, a mennyiből három lefüggő fürtöt köthetett. Fia *Janus* idő multával atyja példáját követve, mindenfelől összegyűjtette a varázslókat, bűvös-bájosokat, boszorkányokat, a kiknek bűvös-bájossága által igen kedvessé lett az urak előtt. Istenasszonyai (így) közül egyet, kit *Rasdi*-nak neveztek, a legkeresztényebb király Béla fogságba vettetett, a hol sok ideig nyomorogván, karjáról és lábáról a húst leette. A magyarok régi történeteiben meg van írva, hogy a *Vatha* családjába való házasodást törvénnyel tiltották meg, mert valamint *Dathan* és *Abyron* (ill. *Abiram*)¹⁾ az ó testamentomi időben az ur ellen támadtak, ugy ezek az új-szövetség idejében abban jártak, hogy a magyar népet Krisztus hitéről eltérítsék.“ Az eredeti szöveg így következik: *Primus autem inter hungaros nomine Vatha de castro Belus dedicavit se demoniis* (a magyar pogánykor isteni lényei) *radens caput suum, et cincinös dimittens sibi per tres partes ritu paganorum. Cuius filius nomine Janus, multo postmodum tempore ritum patris sequendo congregavit ad se multos magos et phitonissas, et aruspices, per quorum incantaciones ualde graciosus erat apud dominos. De multis autem deabus suis una nomine Rasdi capta fuit a christianissimo rege Bela, et tamdiu in carcere fuit reclusa, donec recomederet pedes proprios, ibidemque moreretur. Est autem scriptum in antiquis libris de gestis hungarorum, quod omnino prohibitum erat christianis uxorem ducere de consanguineis Vatha et Janus, qui sicut Dathan et Abyron in ueteri lege sedicionem mouerunt contra dominum, sic et isti tempore gracie ungaricum populum a fide Christi auerterunt*²⁾. Bonfin is emliti a tömlöczre vettetett boszorkány asszonyt, de azt mondja, hogy neve *Varázsló* lett volna. Thuróczi krónikájában szóról szóra azokat írja, melyek Márkus krónikájában írva

¹⁾ L. Mózes IV. k. XVI-ik részét, melyben írva van, hogy Kóré, Dáthán és Abiram Mózes ellen támadtak, a melyért Istentől megbüntettetettek.

²⁾ L. Mátyás Florián kiadása 154, 155 lapjain.

vannak, s a boszorkány asszonyt is *Rasdinak* írja, mint az. A *rasdi* szó a *varázss*-szal egyeredütenek látszik lenni s előbbi a kezdő *v* kiesésével az ó-szláv *vrzati* szakasztott mása. ¹⁾ A Márkus krónikájából id. szöveg folytatásában mondatik, hogy Vatha utálatos és kárhozatos beszédeivel reá vette a népet, hogy az ördögöknek (illet. a régi isteneknek) áldozatokat hozzanak, lóhust egyenek és más kárhozatos vétkeket kövessenek el: *Tunc itaque detestabili et execrabili amonicione illius Vuthe omnes populi libauerunt se demoniis, et ceperunt comedere equinas pulpas, et omnino pessimas facere culpas.* A felbujtogatott nép körülvette Endrét és Leventét, s előttök kinyilvánította, hogy ha nem engedik meg, hogy az ország visszatérjen ősi hitére, a püspököket, papokat megölhessék, a templomokat romba dönthessék, nem fognak mellettök harcolni. Endre irtózott ugyan e dőre kívánságtól, de féltvén a koronát, reá állott. Leventének, kinek lelkében ősei hite élő volt, tetszett a mozgalom. Péter király a Garam és Nyitra közt táborozott, mikor megtudta, hogy Endre és Levente már az országban vannak s ellentállást nem próbálva utját kíséretével együtt Mosony felé vette s úgy ment ki az országból másodszer 1046-ban. Az ősi hit rövid időre felujult, de vér öntözte virágzását. „Az üldözés e napjaiban, mondja a krónika, annyi pap és világi veszett el Krisztusért, hogy csak az Isten és az angyalok mondhatják meg számukat.“ ²⁾ Ekkor ismét büntetlenül lehetett a forrásoknál, fák, kövek mellett áldozni, mint a hogy ezt régen tették, szóval mindazt tenni, mit I. László király egyik rendelete eltilt s a miért a bűnöst ökörrrel bünteti: *Quicumque ritu gentilium iuxta puteos sacrificavint, vel ad arbores et fontes et lapides obtulerint, reatum suum bove luant.* ³⁾ A Vatha pártján levők bálványaitak újból felállithatták s halottjaikat az ősi pogány szokás szerint temethették vagy el is égethették. „A vitéz ember mellé, olvassuk Pauler Gyula id. művében — ha meghalt, sirba tették fegyvereit, lovát, kutyáit, mintegy hogy vele legyen az. a mit szeretett stb.“ E mozgalomnak esett áldozatul a csanádi püspök Gellért, a ki egy nappal halála előtt Dióson Tétény mellett már örömmel kezdé sejteni, hogy a vértanuságnak mennek elébe s vacsora közt azt mondá társainak: „Holnap az Ur vacsorájához leszünk hivatalosak, menjünk tehát hazozás nélkül, hogy meghalhassunk Krisztusért.“ ⁴⁾ A bécsi képes krónika Gellért jóslatát kissé másképpen beszéli el. GR. KUUN GÉZA.

¹⁾ L. Miklosich F. „Die Slavischen Elemente im Magyarischen“ (Bécs, 1871), a 61-ik lapon.

²⁾ L. jeles történészünk Pauler Gyula „A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt“ cz. kitűnő műve I. kötete 120-ik l.

³⁾ Decret. l. cap. 22. l. a Corp. Jur. Hungar ill. helyén.

⁴⁾ L. Pauler Gy. id. műve I. k. 119-ik lapján.